

Bitva u Kurska

Ocelová bouře

První polovina roku 1943 představovala na východní frontě dobu, kdy obě bojující strany hledaly nejhodnější strategii k pokračování dalších bojů. Po několik měsíců se bojové operace omezily prakticky na minimum a německá vojska i Rudá armáda sbíraly síly k rozhodujícímu střetnutí v letním období. Výjimečné na této situaci bylo i to, že nebylo žádným tajemstvím, kde k letní bitvě roku 1943 dojde. Místem střetu se měl stát rozlehlý výběžek fronty u měst Kursk, Orel a Bělgorod.

Rok 1943 na východní frontě začal apokalyptou německé 6. armády u Stalingradu, rozpadem fronty držené italskými, rumunskými a maďarskými jednotkami a hlubokými vlnami Rudé armády do týlů německých sil, které hrozily odříznout armádní skupinu A na Kavkaze.

I když se sovětským vojskům nepodařilo v plné míře splnit záměry svého velení, po dlouhou dobu byla situace celého jižního úseku fronty nanejvýš kritická. Německé jednotky byly postupně nuceny vyklidit kavkazské bojiště a s nejvyšším vypětím držely omezené předmostí na Kubáňském poloostrově. V únoru 1943 začala další velká sovětská ofenzíva na charkovském směru. Vyčerpané německé jednotky zpočátku kladly pouze nedůrazný odpor, a tak již 16. února jednotky 69. armády Voroněžského frontu obsadily důležité průmyslové a komunikační centrum – Charkov.

V kritické situaci nakonec rozhodla zkušenost a taktické schopnosti velitele německé armádní skupiny Don, polního maršála von Mansteina. Na počátku března 1943

dokázal i s vysílenými jednotkami zorganizovat razantní protiúder a v tzv. třetí bitvě o Charkov sovětský postup zastavil. Charkov byl v polovině března znovu okupován a německé divize zatlačily sovětská vojska až za Bělgorod. Další postup však zastavilo naprosté vyčerpání německých oddílů a příchod jarní oblevy. Bezedné bláto tak na konci března fakticky znemožnilo pokračování větších bojových operací v tomto úseku východní fronty. V následujících měsících probíhaly pouze omezené lokální boje na jihu (Kubáňské předmostí s tzv. Malou zemí u Novorossijska, boje na obranné linii na řece Mius a td.).

Tento vývoj situace způsobil, že se mezi městy Orel na severu a Bělgorod na jihu vytvořil v německé linii výběžek širokým obloukem obepínající město Kursk. Představoval výhodné nástupiště pro případnou ofenzívu západním směrem k řece Dněpru a ukrajinské metropoli Kyjevu. A právě tato oblast se měla podle plánů německého velení stát místem, kde se vývoj situace opět přikloní na stranu Říše.

Goebbelsova „totální válka“

V nejvyšších kruzích nacistické hierarchie probíhal na jaře 1943 poměrně ostrý spor o další strategii války na východě. Po porážce u Stalingradu a těžké krizi jižního úseku fronty v prvních měsících roku 1943 začalo být jasné, že v letním období již nebude možné uskutečnit široce založenou ofenzívu takového rozsahu, jakým byla operace Barbarossa v létě 1941 či plán Blau o rok později. Situaci navíc komplikovala i situace ve Středomoří, kde iniciativa přešla po vylodění britsko-amerických jednotek v Alžírsku a Maroku v listopadu 1942 definitivně na stranu spojenců. Africké bojiště tak neustále odčerpávalo síly tolik potřebné v Rusku.

Německo proto na počátku roku ústy ministra propagandy Josepha Goebbelse vyhlásilo „totální válku“, v rámci které měly být mobilizovány veškeré dostupné lidské i materiální zdroje. Již na počátku roku 1943 byly například vyhlášeny mimořádné odvody, jež se týkaly i těch Němců, kteří byli dosud

vojenské služby zproštění z důvodu nepostradatelnosti ve zbrojním průmyslu. Odvedeno takto bylo přes 400 000 mužů, na jejichž místa byli masově nasazováni zahraniční dělníci z okupovaných zemí v rámci tzv. totálního nasazení. Tato opatření umožnila na jaře 1943 výrazně obnovit bojový potenciál německé armády, která byla dokonce silnější, než ve stejném období roku 1942. Před začátkem letní ofenzívy na východní frontě v roce 1942 měly všechny složky německých branných sil celkem 9,4 milionu mužů, na jaře 1943 to již bylo 11,2 milionu.

Také říšský zbrojní průmysl vedený schopným organizátorem Albertem Speerem dokázal prudce zvyšovat produkci, což umožňovalo nahrazovat obrovské ztráty na východní frontě a v Africe. Mobilizace průmyslové výroby byla provázána také nárůstem zaměstnanosti ve zbrojní výrobě. Na jaře 1943 v německých zbrojovkách pracovalo již 36,6 milionu zaměstnanců (včetně totálně nasazených dělníků, válečných zajatců a vězňů koncentračních táborů a trestnic). Výroba tanků se tak oproti počátku roku 1942 více než zdvojnásobila, přičemž byly do produkce zařazeny nové typy a verze tanků. Ještě výraznější byl nárůst výroby samohybných a útočných děl, kde se produkce zvýšila čtyřikrát.

Avšak ani mobilizace zbrojní výroby a lidských rezerv nemohla rychle doplnit decimované stavy německých divízi na východní frontě. Na konci března 1943 proto linie fronty ustulna. Ani Rudá armáda však v té době nebyla schopna uskutečnit velkou útočnou operaci. I když v zimních měsících dosáhla významných úspěchů, které ve svých důsledcích vedly ke zlomu v průběhu války, utrpěla také obrovské materiální i lidské ztráty. Na rozdíl od Německa však sovětské ozbrojené síly mohly svou bojeschopnost obnovit poměrně snadno. Lidské rezervy Sovětského svazu nebyly přes dosavadní mnohamilionové ztráty ani zdaleka vyčerpány a k bojovým útvarům smě-

řoval nepřerušovaný příliv nových branců. Na rozdíl od předešlých let se však na jaře 1943 výrazně zlepšilo také materiální zabezpečení jednotek Rudé armády. Zbrojní průmysl evakuovaný v prvních měsících války na Ural a do střední Asie již obnovil své produkční kapacity a byl schopen plynule zvyšovat produkci rozhodujících typů zbraní. Významnou pomocí pro sovětské ozbrojené síly byly také pokračující dodávky zbraní a materiálu z USA a Velké Británie. Kromě tisíců tanků a letadel tvořily důležitou část spojeneckých dodávek také terénní automobily, které výrazně zvýšily mobilitu sovětských útvarů. Pro zbrojní

armádu, se v německém vrchním velení rozhořel ostrý spor o další vedení války v Rusku. Téměř každému již bylo jasné, že v roce 1943 nebude možno realizovat generální ofenzívu po celé délce fronty, jako byla operace Barbarossa v roce 1941, ale ani velký útok strategického zaměření na vybraném úseku fronty, jakým byl plán Blau v létě 1942. Rudá armáda již představovala silného protivníka, který německá vojska kvantitativně překonávala na všech úsecích fronty.

Někteří němečtí generálové (např. polní maršál von Manstein, ale i inspektor tankových vojsk generál Guderian) již dospěli

Jedním z trumfů německé armády u Kurska měly být těžké stíhače tanků Ferdinand s výkonným kanonem ráže 88 mm.

průmysl SSSR byly zase podstatné dodávky obráběcích strojů, ale také materiálů (slitiny duralu, barevné kovy, kaučuk). Bojová síla a kvalita jednotek Rudé armády tak na jaře 1943 pozvolna stoupala a umožnila vrchnímu velení důkladně se připravit na nadcházející letní boje. Pro vývoj situace na frontě však bylo rozhodující, jakou strategii pro rok 1943 zvolí německá strana.

Dilema strategie

V období, kdy byly bojové operace na východní frontě dočasně ukončeny příchodem

k názoru, že nejhodnější strategií v Rusku bude vedení pružné obrany, která by dokázala dlouhodobě odolávat sovětskému tlaku a postupně by vyčerpala jeho válečný potenciál. Tento způsob vedení bojových operací se Mansteinovi plně osvědčil během prudkých bojů v okolí Charkova v únoru a březnu 1943.

Proti této strategii však stálo vrchní velení pozemní armády a také samotný Adolf Hitler. Pro německého „Vůdce“ byla defenzivní strategie zcela nepřijatelná, ale i on musel respektovat operační možnosti německých vojsk. Místo široce založené strategické ofenzívy proto prosazoval lokálně omezenou

V době operace Zitadelle (bitva u Kurska) se u SS divize Das Reich, která bojovala na jižním úseku výběžku, vyskytoval i tento těžký tank Tiger s označením S21.

útočnou operaci, která by představovala tzv. materiální bitvu. Ta měla v jednom rozhodujícím střetnutí výrazným způsobem vyčer-

(gen. W. Kempf) s devatenácti divizemi (včetně silného II. tankového sboru SS), kterou podporovala 4. letecká flotila. Celkem němec-

Důležitost obrany Kurského výběžku jenom potvrdzovala skutečnost, že nejvyšším politickým představitelem sovětského stranického vedení byl jmenován Stalinův oblíbenec N. S. Chruščov, který osvědčil tvrdé a nesmlouvavé postoje již v bitvě o Stalingrad.

Dobu, kterou Němci věnovali soustředování vojsk a přípravě na ofenzívu, sovětské jednotky dokonale využily k přípravě obrany. V Kurském výběžku bylo vybudováno osm obranných rajónů s důmyslnou soustavou čtyř pásem protitankových překážek, palebných postavení a okopů. Hloubka sovětské obrany místy dosahovala až 50 km. Významným prvkem obrany se stala i rozsáhlá minová pole, do kterých bylo uloženo několik milionů protitankových i protipěchotních min.

V rámci přípravy na bitvu u Kurska uskutečnilo sovětské letectvo mezi 6. a 8. květnem 1943 sérii těžkých náletů na německá letiště. Podle sovětských zdrojů se při těchto náletech podařilo zničit na 500 německých letadel při vlastní ztrátě 122 strojů.

Hlavní nápor německého úderu musela zachytit postavení sovětského polního dělostřelectva.

pat sílu Rudé armády a ve svém důsledku měla sovětské velení dovést k mírovým rozhovorům, které by Německu zaručily udržení okupovaných území. Je poněkud paradoxní, že se Hitler uchýlil ke strategii generální materiální bitvy, která se neosvědčila již v letech první světové války (např. boje u Verdunu či na řece Sommě) a kterou Hitler v minulých letech sám silně kritizoval. Vzhledem k situaci v německém vrchním velení, které v roce 1943 již nebylo schopno vůči Hitlerovi prosadit jakoukoliv vlastní strategii, nikoho nepřekvapí, že „Vůdcova“ koncepce vedení války na východě velmi rychle zvítězila. Jako místo svedení rozhodující bitvy v roce 1943 se přirozeně nabízel právě výběžek fronty u Kurska. Tento oblouk byl tedy určen jako místo budoucí bitvy. Již 15. dubna 1943 byla vydána Hitlerova direktiva číslo 6 (v režimu přísného utajení bylo vytištěno pouze 13 exemplářů), která představovala základ pro plánování útočné operace v této oblasti. Plán, který předpokládal současný úder ze severozápadu a jihozápadu, dostal krycí jméno operace Citadela (Fall Zitadelle).

ké síly připravené pro operaci Citadela představovaly přes 800 tisíc vojáků, 2700 tanků a samohybných děl a kolem 2000 letadel.

Realizace německého plánu však narazila na skutečnost, že sovětské vrchní velení (tzv. STAVKA) bylo o německé ofenzívě dopředu detailně informováno. Využilo k tomu jak vlastní zpravodajskou síť, která na jaře 1943 zasahovala až do nejvyšších kruhů německého velení, tak zpravodajské informace britské odposlechové a dešifrovací služby Ultra.

Průběh bitvy

Maršál Manstein původně požadoval zahájení operace Citadela nejpozději na konci května, ale datum ofenzívy bylo německým velením několikrát odloženo. Hitler například umíněně trval na tom, že boje nemohou začít

Na jaře 1943 se ve stavu sovětských jednotek objevily ve zvýšené míře tanky ze spojeneckých dodávek. Příkladem mohou být tyto americké tanky M3 Lee.

Plán dvojitého úderu

Německé vrchní velení pozemních sil OKH naplánovalo bitvu v Kurském oblouku jako současný úder sil armádních skupin Střed (velitel polní maršál G. von Kluge), která měla zaútočit ze severozápadu z oblasti města Orel, a Jih (polní maršál E. von Manstein), jejímž nástupním prostorem byla oblast města Bělgorod. Armádní skupina Střed vyčlenila pro operaci 9. armádu genplk. W. Modela s osmnácti divizemi a podporou 6. letecké flotily. Mansteinova armádní skupina určila pro úder 4. tankovou armádu genpor. H. Hotha a bojovou skupinu Kempf

V předstihu tak mohl maršál G. K. Žukov připravit podrobný plán obranné bitvy, který dostal název operace Kutuzov. Obranu Kurského oblouku dostaly za úkol dva fronty – Centrální (velitel gen. K. K. Rokossovskij) a Voroněžský (gen. N. F. Vatutin). V záloze byl připraven Stepní front I. S. Koněva, jehož úkolem byl protiútok po zastavení německého postupu. Křídla sovětské obrany Kurského výběžku kryly Západní, Brjanský a Jihozápadní front. Sovětská vojska určená pro bitvu čítala kolem 1,3 milionu vojáků s 3600 tanky a samohybnými děly a 2400 letouny.

dříve, než bude k dispozici dostatečný počet nových středních tanků Pzkw. V Panther, Pzkw. VI Tiger a těžkých stíhačů tanků Ferdinand. To vedlo jednak k velké časové prodlevě, kterou sovětská strana využila k důkladné přípravě obranných postavení, jednak k nasazení technicky nevyzrálých tanků. Například většina z 300 středních tanků Panther byla vyřazena nejrůznějšími závadami dříve, než se dostala do skutečného boje. Technické problémy pronásledovaly i stíhače tanků Ferdinand a pouze jednotky vyzbrojené těžkými tanky Tiger vykazovaly větší bojovost.

Protitanková dělostřelba u vyřazeného útočného děla STUG III

Definitivní rozhodnutí o zahájení ofenzívy padlo až na začátku července. Hitler se konečně odhodlal k riskantnímu tahu a stanovil začátek akce na ráno 5. července 1943. I v této chvíli však v německé generalitě převládala nejistota nad výsledkem operace. Maršálové von Manstein a von Kluge ji například hodnotili jako realizovatelnou, ale nesmírně obtížnou.

Sovětské velení se o termínu zahájení bojů dozvědělo opět se značným předstihem. Těsně před svítáním 5. července 1943 proto sovětské dalekonosné dělostřelectvo uskutečnilo náhlý palebný přepad míst soustředění německých jednotek. Sovětská historiografie v minulosti uváděla, že toto ostřelování způsobilo německým jednotkám velké ztráty. Toto tvrzení však německé prameny nepotvrzují a ani průběh operací nesvědčí o přílišném účinku palebného přepadu. Německý útok totiž začal víceméně podle původního plánu. Za svítání 5. července se také sovětské letectvo pokusilo útokem na německá letiště zničit hlavní síly Luftwaffe a jediným úderem tak vybojovat převahu nad bojištěm. Tento záměr se však nezdařil, neboť německá letadla stačila vzlétnout dříve a v nastalých těžkých

Skupina tanků T-34/76 patřící Stepnímu frontu při postupu na Charkov v srpnu 1943

vzdušných bojích ztratilo sovětské letectvo kolem 120 strojů. V průběhu prvního dne pak německé jednotky nahlásily zničení celkem

Transport těžkých tanků Pzkwf VI Tiger na východní frontu

432 sovětských letadel. Vzdušnou převahu si tak u Kurska podržela Luftwaffe, což významně ovlivnilo průběh bojů na zemi.

Německý postup liniemi dobře připravené sovětské obrany narážel od samého

počátku na tvrdý odpor, který způsoboval stále narůstající zpoždění oproti operačnímu plánu. Nejhorší byla situace na severu v úseku 9. armády. Generál Model zde do čela útoku zpočátku nasadil zejména pěší divize. Do večera prvního dne ofenzívy postoupily čelní jednotky pouze o čtyři či pět kilometrů a zaznamenávaly neustálý přísun sovětských posil. Ani nasazení hlavních sil tankových divízi na severním úseku Kurského výběžku ve dnech 6. a 7. července 1943 nepřineslo zásadní zlom situace. Sovětská obrana stále odolávala německému soustředěnému tlaku. Do 10. července 1943 postoupily Modelovy jednotky pouze do hloubky přibližně 10 km a k dalšímu útoku jim již začaly chybět zálohy. Jako nejkritičtější se ukázal naprostý nedostatek pěchoty, která by mohla podpořit útočící tanky proti houževnaté obraně. Generál

Model žádal velitele armádní skupiny Střed o uvolnění pěších útvarů z klidnějších úseků fronty, ale maršál von Kluge tuto žádost odmítl. Následkem vyčerpání útočících útvarů tak musel generál Model dne 10. července 1943 zastavit další útočné operace na severním úseku bojů.

Poněkud lépe se vyvíjela situace německých vojsk na jihu. Jednotkám 4. tankové armády generála Hotha se podařilo západně od Bělgorodu proniknout sovětskou obranou. Čelo německého útoku zde tvořily zejména tankové divize a oddíly těžkých tanků Tiger, které do večera 5. července postoupily až o 8 km do hloubi sovětské obrany. I zde však neustále narážely na dobře vybudované uzly obrany a na plynule přisunované zálohy.

Sovětské velení reagovalo na kritickou situaci na jižním úseku fronty nasazením mohutných záloh Stepního frontu proti pravému boku Hothových divízi (bojová skupina Kempf). To velitele 4. tankové armády donutilo změnit osu postupu ze severního směru

více na východ do oblasti vesnice a železniční zastávky Prochorovka. Zde došlo 12. července 1943 ke střetu tankových divízi II. tankového sboru SS (Obergruppenführer Hausser) s jednotkami sovětské 5. gardové tankové armády (gen. P. A. Rotmistrov). Na frontě široké téměř 35 km se zde bojovalo téměř 1500 tanků a samohybných děl (850 až 900 sovětských proti přibližně 600 německých). V průběhu bitvy se tankové divize SS dostaly do těžkých bojů, ve kterých vzdorovaly tvrdým útokům sovětských tankových formací. I když byly německé jednotky vystaveny soustavnému tlaku, dokázaly udržet své pozice a zmařily tak plán sovětského útoku do boku Hothovy tankové armády. Gigantická tanková bitva však skončila v podstatě nerozhodně, protože německé jednotky nepokračovaly v dalším postupu a začaly se z bojiště stahovat. Důvodem byla radikální změna situace na severu.

Sovětský protiúder

V den, kdy se rozhořela tanková bitva u Prochorovky, měly zahájit další útok i jednotky generála Modela na severním úseku výběžku. K tomu útoku však nikdy nedošlo, protože vojska Brjanského a Západního frontu zahájila ofenzívu severně od Kurského výběžku. Cílem útoku bylo město Orel v týlu Modelových divízi. To přinutilo německé velení přesunout část sil dosud útočících v oblasti Olchovatky a Ponyri do obrany. K sovětské ofenzívě se 15. července 1943 přidaly i jednotky Centrálního frontu, které dosud bránily severní část Kurského výběžku. V několika týdnech trvajících bojích byla německá obrana proražena a 5. srpna 1943 byl osvobozen Orel. Tím ale sovětský postup neskončil. Již 15. srpna 1943 vstoupily sovětské jednotky do Brjanska, čímž byl zlikvidován německý výběžek fronty severně od Kurska.

Také na jižním úseku fronty zahájily jednotky Jihozápadního a Jižního frontu sérii útoků na německá obranná postavení na řekách Donec a Mius. To nakonec donutilo

všechna území, která dobyly v průběhu operace Citadela. Tím skončila jedna z největších bitev druhé světové války. Německé síly ztratily přibližně 201 000 mužů, 500 tanků a 200

■ Přesun baterie sovětských kanonových houfnic vz. 37 ráže 152 mm v oblasti Orla v srpnu 1943

maršála von Mansteina přerušit útočné operace u Prochorovky a Obojanu a přesunout část sil na pomoc ohroženým úsekům fronty. Omezené bojové akce na jižním úseku výběžku sice trvaly až do 22. července, ale na celkovém vývoji situace to již nic změnit nemohlo. Sovětská vojska i jižně od výběžku přešla na přelomu července a srpna do útoku a 23. srpna 1943 byl definitivně osvobozen Charkov.

Rozhodujícím faktorem pro ukončení bojových operací u Kurska se nakonec stalo vylovení britsko-amerických vojsk na Sicílii. To donutilo Hitlera okamžitě stáhnout z boje na východní frontě nej kvalitnější jednotky. Na poradě v tzv. Vlčím doupěti ve východním Prusku 13. července 1943 sdělil maršálům von Klugemu a von Mansteinovi, že je rozhodnut bitvu u Kurska zastavit. Dne 16. července 1943 byl z boje stažen II. tankový sbor SS, který však nakonec přeci jenom zůstal na východní frontě, a v rychlém sledu následovaly další jednotky. Do počátku srpna 1943 tak oslabené německé jednotky musely vyklidit

letadel. Sovětské ztráty byly výrazně vyšší (700 000 vojáků, 1600 tanků a kolem 1000 letadel), ale Rudá armáda získala významné strategické vítězství. Dokázala totiž vyčerpat jádro německých sil, což byl přesný opak původních záměrů A. Hitlera a jeho generálů. Výsledek bitvy u Kurska tak předznamenal další průběh bojů na východě. Německé síly byly nuceny ustupovat na západ do hloubi Ukrajiny směrem k řece Dněpru a již nikdy nebyly schopny uskutečnit útočnou operaci strategického rozsahu. Právě u Kurska tak začalo konečné osvobozování území Sovětského svazu.

Jan MÁČE ■

Titulní foto: Útok sovětské pěchoty podporované tanky T-34/76 mezi hořícími německými tanky PzKpfw. IV

Prameny:

Kolomyjec M., Swirin M.: Kursk 1 a 2, Militaria 1999
 Healy M.: Kursk 1943, Osprey 1992
 Barbier M. K.: Kursk - The Greatest Tank Battle, MBI Publishing 2002
 Carell P.: Spálená země, Mustang 1996
<http://www.valka.cz>

■ Jádro sovětských tankových sil u Kurska tvořily střední tanky T-34/76. Tento stroj neznámé jednotky se 7. července 1943 podílel na protiútku na severním úseku obrany výběžku.